

Liczebności wybranych gatunków ptaków w dolinie Warty pomiędzy Poznaniem a Skwierzyną w roku 2013

Przemysław Wylegała, Antoni Kasprzak, Andrzej Batycki

Abstrakt. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie aktualnej sytuacji 9 gatunków ptaków, w większości związanych z korytem rzeki i starorzeczami, gniazdujących w dolinie Warty między Poznaniem i Skwierzyną. Uzyskane wyniki porównano z wcześniejszymi danymi. W analizowanej grupie 9 gatunków w przypadku 6 zanotowano wzrost liczebności (gągoł *Bucephala clangula*, nurogęś *Mergus merganser*, czapla siwa *Ardea cinerea*, kania ruda *Milvus milvus*, rybitwa czarna *Chlidonias niger* i zimorodek *Alcedo atthis*), w jednym przypadku stwierdzono spadek liczebności (brodziec piskliwy *Actitis hypoleucos*), a liczebność 2 gatunków nie zmieniła się zasadniczo (kania czarna *Milvus migrans* i brzegówka *Riparia riparia*). Stwierdzone zmiany liczebności są w dużej mierze odzwierciedleniem sytuacji ogólnopolskiej tych gatunków. Mają one też związek ze zmianami w siedliskach na badanym odcinku rzeki. Brak konserwacji koryta Warty i duże powodzie spowodowały spontaniczny proces „naturalizacji” koryta tej rzeki. W ostatnich latach obserwuje się także systematyczną poprawę jakości wód Warty.

The abundance of selected bird species in the Warta River valley between Poznań and Skwierzyna in 2013. Abstract. The goal of this publication is to present actual situation of 9 bird species, mostly connected with riverbed and oxbow lakes and nesting in the Warta River valley between Poznań and Skwierzyna. The results were compared with the earlier data. Out of 9 analysed species, an increase in abundance was noted in 6 cases (Common Goldeneye *Bucephala clangula*, Common Merganser *Mergus merganser*, Grey Heron *Ardea cinerea*, Red Kite *Milvus milvus*, Black Tern *Chlidonias niger* and Common Kingfisher *Alcedo atthis*), a decrease was noted in 1 case (Common Sandpiper *Actitis hypoleucos*) and 2 species did not show significant changes in abundance (Black Kite *Milvus migrans*, Sand Martin *Riparia riparia*). The noted abundance changes are mostly a reflection of the state of those species countrywide. It is connected also with habitat changes in the studied section of the river. Lack of conservation works on the Warta riverbed and big flooding caused a spontaneous process of naturalization of the riverbed. Recent observations show that water quality of the Warta River is systematically increasing.

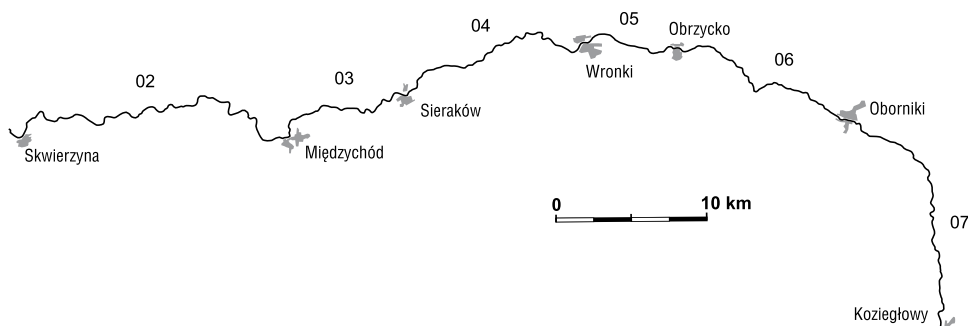
W Polsce prowadzono wiele badań ornitologicznych dotyczących awifauny dolin rzecznych (np. Winiecki et al. 1997, Nowakowski & Górski 2009, Ławicki et al. 2011, Wylegała 2013). Wąskie doliny, pozbawione rozległych terenów zalewowych, pomimo specyfiki zasiedlającej je awifauny, są jednak rzadko przedmiotem badań. Również w przypadku doliny Warty skupiano się głównie na badaniach w jej środkowym biegu, tam też prowadzony jest regularny monitoring (Winiecki et al. 1992, Winiecki et al. 1997, Krupa & Winiecki 2000). Jedyne kompleksowe dane o awifaunie doliny Warty poniżej Poznania zawarte są w pracy Winieckiego et al. (1992) i obejmują lata 1970.–1990. Nieliczne dane znajdują się także w pracy dotyczącej awifauny Sierakowskiego Parku Krajobrazowego (Maciorowski et al. 2000). Celem niniejszej pracy jest przedstawienie aktualnej sytuacji 9 gatunków ptaków, w większości związanych z korytem rzeki i starorzeczami: gągoła *Bucephala clangula*, nurogęsi *Mergus merganser*, czapli siwej *Ardea cinerea*, kani rudej *Milvus milvus*, kani czarnej *Milvus migrans*, brodziec piskliwego *Actitis hypoleucos*, rybitwy

czarnej *Chlidonias niger*, zimorodka *Alcedo atthis* i brzegówki *Riparia riparia*, gniazdujących na odcinku Warty od Poznania do Skwierzyny oraz porównanie uzyskanych wyników z wcześniejszymi danymi.

Teren badań i metodyka

Badaniami objęto odcinek doliny Warty pomiędzy Poznaniem i Skwierzyną o długości 145 km (odcinek między 92 i 237 km szlaku wodnego). Na odcinku od Poznania do Obornik Wielkopolskich Warta wykorzystuje fragment wąskiej rynny polodowcowej tworzącej tzw. Poznański Przełom Warty. Na tym odcinku rzeka płynie przez tereny zalesione leżące w granicach poligonu wojskowego Biedrusko. Od Obornik Wlkp. Warta płynie skrajem rozległego mezoregionu, którym jest Kotlina Gorzowska (Kondracki 2002). Dno doliny o szerokości do 2 km zajęte jest przez mozaikę pól, niewielkich powierzchni łąk i lasów – głównie borów sosnowych. W części zachodniej (odcinek 02) znajduje się kilka dobrze zachowanych starorzeczy. Od północy dolina Warty graniczy z rozległym kompleksem leśnym Puszczy Noteckiej, a od południa z rolniczymi terenami Równiny Szamotulskiej i mozaiką lasów, jezior i pól na Pojezierzu Międzychodzko–Pniewskim (Kondracki 2002).

Podobnie jak w latach wcześniejszych Wartę podzielono na tym fragmencie na 6 odcinków (Winiecki et al. 1992), przyjmując tę samą numerację (ryc. 1). Zasadnicza część materiału została zebrana podczas dwukrotnego spływu Wartą (przełom IV i V oraz 2. dekada VI). Spływy odbywały się z wykorzystaniem łodzi z silnikiem, poruszającej się ze średnią prędkością ok. 5 km na godzinę, z chwilowymi postojami w miejscach, gdzie stwierdzono stanowiska lęgowe omawianej grupy ptaków. Część materiału została zebrana podczas kontroli pieszych. W sumie na piesze badania terenowe poświęcono około 17 osobodni pracy (IV – 10, V – 7) i dotyczyły one głównie wyszukiwania stanowisk lęgowych ptaków szponiastych oraz oceny liczebności czapli siwej. Wszystkie stanowiska ptaków rejestrowano przy pomocy urządzenia GPS.

Ryc. 1. Badany odcinek rzeki Warty z podziałem na odcinki (02–07)
Fig. 1. Examined section of the Warta River divided into subsections (02–07)

Wyniki

Gągoł *Bucephala clangula*. Lęgowe i prawdopodobnie lęgowe pary (samice z pull., pary przywiązane do jednego miejsca, ptaki tokujące) stwierdzono w 9 miejscach, najczęściej (6) na odcinku 02. Większość stanowisk (7) związanych było z korytem rzeki, a 2 (na odcinku 02) ze starorzeczami graniczącymi z lasem.

Nurogęs *Mergus merganser*. Prawdopodobnie lęgowe pary lub pojedyncze samice stwierdzono w 4 miejscach, wyłącznie na odcinku 02. Jedno ze stanowisk znajdowało się na starorzeczu Warty, a reszta związana była z korytem rzeki.

Czapla siwa *Ardea cinerea*. W dolinie Warty pomiędzy Poznaniem a Skwierzyną znajdowały się 2 kolonie – w olsie na brzegu starorzecza koło Krasnego Dłuska – 9–10 par (odcinek 02) i w lesie sosnowym koło Kłosowic – 87–90 par (odcinek 03). Pierwsza z tych kolonii nie została wykazana w opracowaniu Wylegały et al. (2010).

Kania ruda *Milvus milvus*. Zlokalizowano 8 rewirów, w tym w 5 przypadkach zlokalizowano gniazda (wszystkie na sosnach).

Kania czarna *Milvus migrans*. Zlokalizowano 14 rewirów, w tym w 7 przypadkach zlokalizowano gniazda (3 na topolach, 2 na sosnach oraz po jednym na olsy i dębie).

Brodzicz piskliwy *Actitis hypoleucos*. Prawdopodobnie lęgowe ptaki stwierdzono tylko w dwóch miejscach – koło Obrzycka i Sierakowa (odcinki 04 i 05).

Rybitwa czarna *Chlidonias niger*. Jedną kolonię liczącą 10–12 par stwierdzono na niewielkim starorzeczu koło Skwierzyny na odcinku 02.

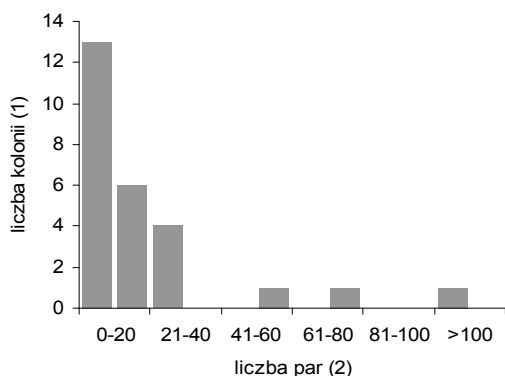
Zimorodek *Alcedo atthis*. Zlokalizowano 25 zajętych nor, a całkowitą liczebność oceniono na 25–28 par, co daje średnie zgęszczenie 1,8–1,9 pary/10 km rzeki. Najwyższe zgęszczenie stwierdzono pomiędzy Sierakowem a Krobielewem, gdzie na docinku 31 km stwierdzono 14 par (4,5 pary/10 km rzeki).

Brzegówka *Riparia riparia*. Łącznie stwierdzono 26 kolonii z łączną liczbą 524 nor. Dominowały kolonie liczące do 20 nor (73% kolonii). Największa kolonia licząca 120 nor znajdowała się koło Krasnego Dłuska.

Tabela 1. Liczebność wybranych gatunków ptaków w dolinie Warty pomiędzy Poznaniem i Skwierzyną w roku 2013 (w nawiasach przy brzegówce *Riparia riparia* podano liczbę kolonii)

Table 1. Abundance of selected bird species in the Warta River valley between Poznań and Skwierzyna in 2013 (for the Sand Martin *Riparia riparia* the number of colonies is in the brackets). (1) species, (2) section, (3) total.

Gatunek (1)	Odcinek (2)						Razem (3)
	02	03	04	05	06	07	
<i>Bucephala clangula</i>	6	–	1	2	–	–	9
<i>Mergus merganser</i>	4	–	–	–	–	–	4
<i>Ardea cinerea</i>	8–10	87–90	–	–	–	–	95–100
<i>Milvus milvus</i>	2	2	1	–	1	2	8
<i>Milvus migrans</i>	6	2	2	1	1	2	14
<i>Actitis hypoleucos</i>	–	–	1	1	–	–	2
<i>Chlidonias niger</i>	10–12	–	–	–	–	–	10–12
<i>Alcedo atthis</i>	5	8	5	2	2	3	25
<i>Riparia riparia</i>	298(14)	67(4)	155(7)	4(1)	–	–	524(26)

Ryc. 2. Rozkład wielkości kolonii brzegówki *Riparia riparia* w korycie Warty między Poznaniem a Skwierzyną w roku 2013 (N=26)

Fig. 2. Size distribution of the Sand Martin *Riparia riparia* colonies in the Warta riverbed between Poznań and Skwierzyna in 2013 (N=26). (1) – number of colonies, (2) – number of pairs

Dyskusja

W analizowanej grupie 9 gatunków w przypadku 6 zanotowano wzrost liczebności, w jednym przypadku stwierdzono spadek, a liczebność 2 gatunków nie zmieniła się zasadniczo (tab. 2). Wzrost liczebności gągoła i nurogęsi jest zapewne odzwierciedleniem trendów ogólnopolskich (Sikora et al. 2007). Liczebność gągoła w sąsiadującej z doliną Warty Puszczy Noteckiej można już ocenić na min. 200–250 par (BULiGL 2010, Wylegała et al. 2013). W przypadku czapli siwej odnotowany wzrost liczebności wynika nie tylko z realnego wzrostu liczby ptaków gniazdujących w kolonii w Kłosowicach, ale także z wykrycia niewielkiej, nieznannej do tej pory kolonii. Niewielki wzrost liczebności kani rudej jest zbieżny z trendami obserwowanymi w Polsce (Sikora et al. 2007, Neubauer et al. 2011). Na uwagę zasługuje wysoka liczebność kani czarnej. Dolina dolnej Warty i pobliskie obszary Pojezierza Międzychodzko–Pniewskiego stanowią obecnie jedno z głównych lęgowisk tego gatunku w Polsce (Maciorowski et al. 2000, Wilk et al. 2010).

Tabela 2. Liczebność wybranych gatunków ptaków w dolinie Warty pomiędzy Poznaniem i Skwierzyną w trzech okresach badań (w nawiasach przy brzegówce *Riparia riparia* podano liczbę kolonii) * dane na podstawie Winiecki et al. (1992)

Table 2. Abundance of selected bird species in the Warta River valley between Poznań and Skwierzyna in the three research periods (for the Sand Martin *Riparia riparia* the number of colonies is in the brackets) *data according to Winiecki et al. (1992). (1) species.

Gatunek (1)	1975*	1983–1990*	2013
<i>Bucephala clangula</i>	–	0–1	9
<i>Mergus merganser</i>	–	0–1	4
<i>Ardea cinerea</i>	27	Ok. 50	95–100
<i>Milvus milvus</i>	–	4	8
<i>Milvus migrans</i>	10–15	9	14
<i>Actitis hypoleucos</i>	10	?	2
<i>Chlidonias niger</i>	–	–	10–12
<i>Alcedo atthis</i>	15–16	11	25–28
<i>Riparia riparia</i>	601(28)	80(8)	524(26)

Pomimo występowania dogodnych siedlisk odnotowano wyraźny spadek liczebności brodzieca piskliwego. W ostatnich latach gatunek ten w Wielkopolsce prawdopodobnie zmniejsza liczebność. W latach 2008–2011 nie stwierdzono jego lęgów nad Notecią, a główne regionalne lęgowniska znajdują się prawdopodobnie nad środkową Wartą, zwłaszcza powyżej Koła (Winiecki et al. 1997, Wylegała 2013, Wielkopolska Kartoteka Ornitologiczna).

Jednym z gatunków, którego liczebność wyraźnie wzrosła jest zimorodek. Stwierdzone nad dolną Wartą zagęszczenie jest stosunkowo wysokie. Nad innymi dużymi wielkopolskimi rzekami notowano zdecydowanie niższe liczebności. Przykładowo na pradolinowym odcinku doliny Noteci pomiędzy Nakłem a Santokiem (185 km), w latach 2008–2011 stwierdzono 7–15 par (0,4–0,8 pary/10 km rzeki), a nad Prosną w roku 2010 wykryto 6 stanowisk na 218 km rzeki (0,3 pary/10 km rzeki). Także liczebność brzegówki (37 nor/10 km rzeki) była wyraźnie wyższa niż nad innymi rzekami w regionie – w korycie Noteci nie stwierdzono jej w ogóle, a nad Prosną w 8 koloniach stwierdzono ok. 220 nor (10 nor/10 km biegu rzeki) (Wylegała 2013, Wilżak et al., w przyg.). Należy zwrócić jednak uwagę na fakt, że gatunek ten charakteryzuje się znacznymi fluktuacjami liczebności i porównywanie zagęszczeń na powierzchniach badanych w różnych latach jest

Fot. 1. Dolina dolnej Warty jest ważnym w Wielkopolsce lęgowiskiem zimorodka *Alcedo atthis* (© Antoni Kasprzak) – *The lower Warta River valley is an important breeding site of the Common Kingfisher *Alcedo atthis* in Wielkopolska Region*

utrudnione (Sikora et al. 2007). Z całą pewnością można jednak stwierdzić, że zagęszczenie w dolinie Warty jest zdecydowanie niższe niż nad nieuregulowanymi rzekami wschodniej Polski, gdzie osiąga ono 173–1 440 nor/10 km biegu rzek (Sikora et al. 2007).

Stwierdzone zmiany liczebności wymienionych w niniejszej pracy gatunków ptaków są w dużej mierze odzwierciedleniem sytuacji ogólnopolskiej tych gatunków. Prawdopodobnie mają one także związek ze zmianami w siedliskach na badanym odcinku rzeki. Brak konserwacji koryta Warty oraz duże powodzie (m.in. w latach 1997 i 2010) spowodowały spontaniczny proces „naturalizacji” koryta rzeki, w tym powstawanie wielu wyrw i skarp brzegowych (siedliska dogodnie dla brzegówki i zimorodka). W ostatnich latach obserwuje się także systematyczną poprawę jakości wód Warty, w tym przezroczystości wody (Mencel et al. 2010), co może mieć wpływ na stan populacji niektórych gatunków, zwłaszcza zimorodka.

Dziękujemy Dariuszowi Kujawie i Jackowi Więckowskiemu za przekazanie danych dotyczących stanowisk lęgowych kani czarnej i kani rudej.

Literatura

- Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej 2010. Inwentaryzacja ornitologiczna obszaru specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 PLB300015 Puszcza Notecka. Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej w Sękocinie. Na zlecenie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Warszawie. Msc.
- Kondracki J. 2002. Geografia regionalna Polski. Wyd. Nauk. PWN.
- Ławicki Ł., Marchowski D., Mrugowski W., Niedźwiecki S., Kaliciuk J., Śmietana P., Wysocki D. 2007. Awifauna Międzyodrza w latach 1994–2006. Not. Orn. 48: 37–53.
- Maciorowski G., Mizera T., Ilków M., Statuch T., Kujawa D. 2000. Awifauna Sierakowskiego Parku Krajobrazowego. W: Winięcki A. (red). Ptaki Parków Krajobrazowych Wielkopolski. Wielkopol. Prace Ornitol. 9: 39–68.

- Mencel M., Pietruczuk K., Pułk M., Tybiszewska E., Wetula B. 2010. Stan czystości wód Warty na terenie województwa wielkopolskiego w latach 1999–2009. Biblioteka Monitoringu Środowiska. WIOŚ, Poznań. Msc.
- Neubauer G., Sikora A., Chodkiewicz T., Cenian Z., Chylarecki P., Archita B., Betleja J., Rohde Z., Wielo-
loch M., Woźniak B., Zieliński P., Zielińska M. 2011. Monitoring populacji ptaków Polski w la-
tach 2008–2009. Biul. Monitoringu Przyr. 8(1): 1–40.
- Nowakowski J. J., Górski A. 2009. Awifauna łągowa Narwiańskiego Parku Narodowego – stan
i zmiany. Not. Orn. 50: 97–110.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia
ptaków łągowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro
Natura”, Wrocław.
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynaro-
dowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Wilżak T., Pawlak S., Pietrzak T., Żurawlew P., Markiewicz E. (w przyg.). Zmiany liczebności i roz-
mieszczenia wybranych gatunków ptaków w dolinie Proсны na przełomie wieków 20. i 21.
Ptaki Wielkopól.
- Winiecki A., Cierznia T., Ptaszyk J., Zimowski M. 1992. Awifauna łągowa doliny Warty na odcinku
Spławie–Santok. Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM 1: 57–82.
- Winiecki A., Grzybek J., Krupa A., Mielczarek S. 1997. Awifauna łągowa doliny środkowej Warty –
stan aktualny i kierunki zmian. Not. Orn. 38: 87–120.
- Wylegała P. 2013. Awifauna łągowa pradolinowego odcinka doliny Noteci – stan aktualny
oraz zmiany liczebności. Ptaki Wielkopól. 2: 2–17.
- Wylegała P., Batycki A., Kasprzak A., Kasprzak A., Kujawa D. 2013. Wyniki monitoringu ptaków
w obszarze Natura 2000 Puszcza Notecka PLB30015 w sezonie 2013 (woj. lubuskie). RDOŚ
w Gorzowie. Msc.

Przemysław Wylegała, Antoni Kasprzak, Andrzej Batycki

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody SALAMANDRA, ul. Stolarska 7/3, 60–788 Poznań
przemo@salamandra.org.pl